

УДК: 330.131.5:330.142.26:631.11

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНОГО КАПІТАЛУ В ДЕРЖАВНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Г.П. Атамась, О.М. Галицький

Одеський державний аграрний університет, м. Одеса

***Анотація.** У статті досліджено сутність оборотного капіталу підприємства, проведено аналіз складу та структури оборотного капіталу в динаміці, виявлені основні проблеми ефективного використання оборотного капіталу державного аграрного підприємства*

***Ключові слова:** оборотний капітал, ефективність, державне сільськогосподарське підприємство.*

Вступ. Стратегічний напрям розвитку ринкової економіки України та перетворення агропродовольчого комплексу на високоефективний, конкурентоспроможний сектор економіки держави, вимагає пріоритетного вирішення економічною наукою та практикою господарювання комплексу проблем, пов'язаних зі сталим розвитком підприємницьких структур агробізнесу. У процесі змін економічних, організаційних, фінансових і правових умов господарювання на рівноправній основі в країні функціонують як державні сільськогосподарські підприємства, так і господарські структури ринкового типу. В цілому економіка сучасних сільськогосподарських підприємств характеризується спадом виробництва, погіршенням платіжної дисципліни, підвищенням відсоткових ставок на позиковий капітал та зростанням темпів інфляції. В таких умовах особливо актуальними стають питання щодо забезпечення підприємств оборотними коштами та їх ефективне використання, адже оборотний капітал підприємств має вплив на різні аспекти

їх виробничо-господарської діяльності: на показники виробництва і реалізації продукції, використання матеріальних ресурсів у виробництві, структуру собівартості продукції, збалансованість грошових потоків по операційній, інвестиційній та фінансовій діяльності, фінансовий стан підприємств.

Аналіз останніх досліджень. Питання управління оборотним капіталом досліджувалися як українськими, так і зарубіжними економістами. Серед них можна виділити роботи І.А. Бланка, М.Я. Дем'яненка, О. С. Бондаренка, О. А. Муравського, А. М. Поддєрьогіна, Г.Г. Кірейцева, К. Я. Ходжави та ін.

Незважаючи на широке висвітлення у науковій літературі проблем, пов'язаних з організацією управління оборотним капіталом підприємств, не всі аспекти цієї складної та багатогранної проблеми з'ясовано та належно обґрунтовано. Особливо це стосується оптимізації структури, напрямів використання та джерел формування оборотного капіталу державних сільськогосподарських підприємств в умовах економічних перетворень.

Мета дослідження полягає в теоретичному узагальненні визначення сутності оборотного капіталу та оцінці ефективності його використання, що відповідало б ринковим умовам господарювання та забезпечувало б достатній рівень платоспроможності, ліквідності, прибутковості аграрного підприємства.

Результати досліджень. В сучасних умовах для багатьох вітчизняних підприємств типовим наслідком кризових явищ у їхньому економічному розвитку є гостра нестача оборотного капіталу, яка супроводжується низьким рівнем його використання. Тому необхідно підвищувати ефективність використання оборотного капіталу, тим самим вивільнити значні грошові ресурси, що є важливим для діяльності підприємства та економіки в цілому. Отже, з теоретичної й практичної точки зору проблеми управління оборотним капіталом вітчизняних підприємств є надзвичайно актуальними і потребують попереднього розгляду теоретичних і методологічних основ такого управління в сучасних умовах господарювання, а також його значення для забезпечення ефективного функціонування підприємств.

Тривалий час у науковому середовищі формувалися теоретичні та методологічні основи таких економічних категорій як «капітал» і «оборотний капітал». Проте, сутність цих економічних категорій і досі залишається дискусійною, що пояснюється складною та багатогранною природою капіталу - одного з фундаментальних понять економічної науки [1, с. 19-21].

У результаті існуючі наукові погляди на сутність капіталу сформували наступні висновки: по-перше, капітал – це потоки грошових коштів і капітальних благ, капітал підприємства в процесі відтворення переміщується з однієї групи ресурсів в іншу; по-друге, капітал – це накопичені економічні блага; по-третє, капітал – це фактор виробництва, оскільки без використання економічних благ для створення нової вартості самі ці блага капіталом не є; по-четверте, капітал – це джерело доходу. Цей дохід капітал приносить як економічний ресурс, що використовується в економічному процесі, як джерело доходу, капітал є одним з найважливіших засобів формування майбутнього добробуту його власників; по-п'яте, капітал – це об'єкт управління, оскільки його складові можуть приносити дохід і відтворюватися тільки завдяки здійсненню керуючих впливів на процес їхньої взаємодії з зовнішнім середовищем [2, с. 5-9].

Враховуючи основні сутнісні характеристики категорії «капітал», можемо уточнити визначення оборотного капіталу підприємства.

Оборотний капітал підприємства – це сукупність економічних відносин, пов'язаних з формуванням та використанням фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення ефективності та безперервності функціонування підприємства у короткостроковому періоді.

Означена дефініція оборотного капіталу характеризує його в теоретичній площині. З практичної точки зору вираження означених економічних відносин знаходить відображення в оборотних активах, джерелах їх фінансування та оцінці рівня їх ефективності використання. Змістовне наповнення категорії «оборотний капітал» унеможливорює її ототожнення з оборотними активами в практичній інтерпретації.

Задля отримання достовірних інформативних показників у процесі аналітичної обробки економічної інформації, що стосується оборотного капіталу, слід застосувати сукупність способів та прийомів, що відображають внутрішньо присутні даній категорії глибинні економічні взаємозв'язки.

Так, на практиці аналіз оборотного капіталу часто ототожнюють з аналізом оборотних активів підприємства. Результати дослідження сутнісного наповнення категорії «оборотний капітал», дозволяють зробити висновок, що оборотні активи та оборотний капітал поняття не тотожні, але взаємопов'язані. Якщо оборотний капітал – це сукупність економічних відносин з приводу формування та використання фінансових ресурсів підприємства, то оборотні активи є одномоментним відображенням напрямків використання сформованих для фінансування оборотного капіталу фінансових ресурсів.

На практиці оборотний капітал слід розглядати як авансовану вартість в елементи оборотних виробничих засобів і засобів обігу для забезпечення безперервного процесу виробництва та реалізації продукції з метою досягнення достатнього рівня прибутковості підприємства. Цим наголошено, по-перше, вартісну природу оборотного капіталу, по-друге, виділяється його речове втілення-оборотні виробничі засоби і засоби обігу, по-третє, визначається мета авансування – досягнення достатнього рівня прибутковості [3, с.121-130].

Ефективне використання оборотного капіталу відіграє велику роль у забезпеченні нормалізації роботи підприємства, підвищенні рівня рентабельності господарювання.

Аналіз ефективності використання оборотного капіталу наведемо за даними державного підприємства (ДП) дослідного господарства (ДГ) «Таїровське» ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова» Овідіопольського району Одеської області.

Оборотний капітал є об'єктом вкладення у наймобільніші активи підприємства, тому його наявність має вагоме значення для забезпечення безперервності виробничого процесу та реалізації виробленої продукції (наданих послуг). За матеріально-речовим змістом оборотний капітал

розміщується у запасах товаро-матеріальних цінностей, грошових коштах, дебіторській заборгованості за товари (роботи, послуги), короткострокових фінансових інвестиціях, заборгованості з платежів бюджету та соціальних фондів, авансах, резервах сумнівних боргів та інших оборотних активах [4].

Визначення обсягу і структури оборотних активів є одним із головних завдань аналізу оборотного капіталу, тому що для забезпечення довгострокової виробничої і ефективної фінансової діяльності підприємству необхідно мати достатній рівень оборотного капіталу для того, щоб бути спроможним покрити кредиторські зобов'язання і зберегти свою ліквідність та платоспроможність. Проаналізуємо (табл. 1) склад та структуру оборотного капіталу (на кінець року) в ДП ДГ «Таїровське» ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова».

Таблиця 1

Склад та структура оборотного капіталу (на кінець року) в ДП ДГ «Таїровське» ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова»

Оборотні активи	2013 р.		2014 р.		2015 р.		2015 р. до 2013 р., (+;-)	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Оборотний капітал сфери виробництва, всього	4329	72,1	3961	63,5	3601	61,8	-728	-10,3
в т. ч.								
-виробничі запаси	3816	63,6	3271	52,4	2379	40,8	-1437	-22,8
-незавершене виробництво	513	8,5	690	11,1	1222	20,9	709	12,4
Оборотний капітал у сфері обігу, всього	1674	27,9	2276	36,5	2229	38,2	555	10,3
в т. ч.								
-готова продукція	327	5,4	1029	16,5	1197	20,5	870	15,1
-розрахунки з дебіторами	1024	17,1	1241	19,9	1029	17,7	5	0,6
-грошові кошти та їх еквіваленти	323	5,4	6	0,1	3	0,05	-320	-5,35
Оборотний капітал підприємства	6003	100	6237	100	5830	100	-173	x

Дані табл. 1 показали, що з 2013 р. по 2015 р. в ДП ДГ «Таїровське» ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова» вартість оборотного капіталу зменшилась на 173 тис. грн., або на 2,8%. За трирічний період дослідження основна частка оборотних активів була розміщена в частині, що обслуговує виробничий цикл. При цьому спостерігається тенденція до підвищення питомої ваги оборотних активів, що обслуговують фінансовий цикл (від 27,9 до 38,2 %) та скорочення частки оборотних активів, що обслуговують виробничий цикл (з 72,1 до 61,8%). Це

свідчить про нестачу фінансових ресурсів у підприємства і не спроможність сформувати оборотний капітал в обсязі, достатньому для забезпечення безперервної операційної діяльності. Так, наприклад, за період дослідження спостерігаємо зниження питомої ваги виробничих запасів з 63,6% у 2013 році до 40,8% у 2015 році, а частка незавершеного виробництва, готової продукції та дебіторської заборгованості зростає. Так, за період з 2013 до 2015 рр. спостерігаємо значне підвищення у загальній вартості оборотного капіталу в сфері обігу збільшення питомої ваги готової продукції (з 5,4% у 2013 році до 20,5% у 2015 році). Це збільшення вказує на невідповідність рівня організації виробництва і збуту вимогам ринкової економіки. Збільшення частки готової продукції вказує на проблеми з її збутом та проведення неефективної маркетингової політики. Частка дебіторської заборгованості є високою – понад 17%. Це вказує на низьку розрахунково - платіжну дисципліну між суб'єктами господарювання, внаслідок чого відбувається відволікання з обігу значної суми коштів, які осіли в розрахунках.

Перебування оборотного капіталу в частині, що обслуговує фінансовий цикл - необхідна умова підтримання безперервності процесу виробництва, але надлишкове його вилучення зі сфери виробничого циклу в сферу фінансового циклу створює нестачу засобів у виробничому процесі.

У наступній таблиці 2 наведемо оцінку тенденції структури оборотних активів ДП ДГ «Таїровське» ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова».

Таблиця 2

Динаміка структури оборотних активів ДП ДГ «Таїровське» ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова», %

Показники	2013р.	2014р.	2015р.	Оцінка тенденції
Оборотні активи у структурі балансу	45,9	46,2	45,9	відносно позитивна
Структура оборотних активів:				
- запаси	76,2	78,8	81,1	позитивна
- дебіторська заборгованість	21,1	18,5	18,8	позитивна
-грошові кошти та їх еквіваленти	2,7	1,2	0,07	негативна

Як свідчать дані, наведені у таблиці 2 в досліджуваному господарстві у структурі балансу оборотні активи займають приблизно постійну відносну величину. Така тенденція може бути визначена як відносно позитивна.

Серед елементів оборотних активів в загальному їх обсягу провідне місце займають запаси. Як відомо, запаси відносяться до оборотних активів, тому що вони можуть бути перетворені в грошові кошти протягом року або одного операційного циклу. Як свідчить практика, запаси є найбільш важливою і значною частиною активів аграрного підприємства, вони займають особливе місце у складі майна та домінуючі позиції у структурі витрат підприємства різних сфер діяльності, при визначенні результатів господарської діяльності підприємства та при висвітленні інформації про його фінансовий стан. За даними таблиці 2 їх питома вага в структурі збільшується і це можна назвати позитивною динамікою. Питома вага дебіторської заборгованості знижується, що теж свідчить про позитивну динаміку. До негативної тенденції можна віднести той факт, що у структурі оборотних активів зменшується частка грошових коштів, а це може призвести до зменшення закупівлі виробничих запасів, збільшення тривалості виробничого циклу, а у кінцевому рахунку і до загального погіршення фінансового стану підприємства.

Оборотні активи, як складові активу балансу підприємства, перебувають у постійному русі, що знаходить відображення у вартісному вираженні на відповідних балансових рахунках на підставі первинних документів, тому складають єдиний процес, забезпечений відповідним оборотним капіталом на всіх стадіях кругообігу - грошовій, виробничій, товарній. Власні оборотні кошти є основним джерелом формування оборотних активів і саме вони авансуються в оборотні виробничі фонди і фонди обігу і одночасно частиною своєї вартості перебувають на всіх стадіях кругообігу. Виходячи з цієї позиції, слід зробити висновок про те, що категорії «оборотні активи» і «оборотний капітал» взаємозалежні. Наслідком такої взаємозалежності є те, що оборотний капітал завжди виступає джерелом формування оборотних активів, фіксується в

пасиві балансу, а оборотні активи, навпаки, відображають характер їх розміщення і в операційному циклі представлені в активі балансу.

Розглянемо джерела формування оборотного капіталу в ДП ДГ «Таїровське» ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова» (табл. 3).

Таблиця 3

Аналіз джерел формування оборотного капіталу ДП ДГ «Таїровське» ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова» (станом на кінець року)

Показники	2013 р.	2014 р.	2015р.	2015р. до 2013р. (+;-)
Власні джерела – всього, тис. грн. в т. ч.	3646	3629	3850	204
-власний оборотний капітал, тис. грн.	3646	3629	3850	204
Позичені джерела – всього, тис. грн. в т. ч.	84	63	38	-46
-довгострокові зобов'язання, тис. грн.	84	63	38	-46
-короткострокові кредити банку, тис. грн.	-	-	-	-
Залучені джерела – всього, тис. грн. в т. ч.	2273	2545	1942	-331
-кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги, тис. грн.	861	1384	906	45
-кредиторська заборгованість за розрахунками, тис. грн.	685	631	506	-179
-інші поточні зобов'язання, тис. грн.	727	530	530	-197
Всього джерел, тис. грн.	6003	6237	5830	-173

Виходячи з наведених у таблиці 3 показників спостерігаємо, що джерела формування оборотного капіталу в ДП ДГ «Таїровське» ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова» складаються з трьох груп: власні джерела, позичені джерела та залучені джерела. З року в рік сума власних джерел зростає, а позичених та залучених зменшується. Такий стан справ вважається позитивним.

Пошук джерел формування оборотного капіталу напряму пов'язаний з потребою в ньому, що з'явилася і є нестабільною у зв'язку з постійно змінною кон'юнктури ринку. Тому покриття цієї потреби за рахунок власних джерел неможливо. У цій ситуації одним із найважливіших завдань є забезпечення ефективності залучення позичених коштів для створення оптимальної структури оборотного капіталу. При цьому важливим завданням управління процесом формування оборотного капіталу є забезпечення ефективності залучення позичених коштів, оскільки через ряд причин у підприємства

виникає тимчасова нестача в оборотному капіталі. Ця нестача може бути покрита за допомогою залучення банківських і комерційних кредитів, інвестиційного податкового кредиту, інвестиційного вкладення працівників підприємства, облігаційних позик тощо.

Показники ефективності використання оборотних активів наведемо у таблиці 4.

Таблиця 4

Аналіз оборотності оборотного капіталу в ДП ДГ «Таїровське» ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова»

Показники	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. до 2013 р. (+;-)
Чистий дохід від реалізації продукції, (робіт, послуг), тис. грн.	3890	3771	5068	1178
Кількість днів періоду, що аналізується	360	360	360	X
Одноденний чистий дохід від реалізації продукції, (робіт, послуг), тис. грн.	10,8	10,5	14,1	3,3
Середній залишок оборотного капіталу, тис. грн.	5988,5	6120,0	6033,5	45
Коефіцієнт оборотності оборотного капіталу, кількість оборотів	0,65	0,62	0,84	0,19
Коефіцієнт завантаження капіталу в обороті, коп.	1,5	1,6	1,2	-0,3
Оборотність оборотного капіталу, днів	554	584	429	-125
Рентабельність використання оборотного капіталу, %	1,1	1,1	0,9	-0,2

Як свідчать показники таблиці 4 в ДП ДГ «Таїровське» ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова» впродовж періоду дослідження оборотний капітал використовується на граничному рівні рентабельності (+;-1%), при цьому його оборотність не відповідає мінімально необхідному терміну (360 днів).

Узагальнюючи аналіз ефективності використання оборотного капіталу в окремому державному сільськогосподарському підприємстві треба розглянути як його основні складові впливають на показники платоспроможності та ліквідності ДП ДГ «Таїровське» ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова» за 2013 – 2015 рр.

Дослідження складу і співвідношень оборотного капіталу у відповідності із загальною величиною поточних зобов'язань дозволило визначити стан платоспроможності підприємства. Так рівень грошової платоспроможності, яка визначається для миттєвої сплати зобов'язань є незадовільним у 2014 – 2015 рр. через відсутність грошових коштів.

Таблиця 5

**Стан платоспроможності та ліквідності ДП ДГ «Таїровське» ННЦ
«ІВіВ ім. В.Є. Таїрова», тис. грн**

Засіб платежу	на кінець			Платіжні зобов'язання	на кінець		
	2013 р.	2014 р.	2015р.		2013 р.	2014 р.	2015р.
Грошові кошти та їх еквіваленти	323	6	3	Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	861	1384	906
Розрахунки з дебіторами	1029	1241	1029	Поточні зобов'язання за розрахунками	685	631	506
Запаси та витрати	4656	4990	4798	Інші поточні зобов'язання	727	530	530
Всього	6003	6237	5830	Всього	2273	2545	1942
Коефіцієнт платоспроможності: грошової	0,14	0,002	0,002	X	X	X	X
розрахункової	0,59	0,49	0,53	X	X	X	X
ліквідної	2,64	2,45	3,00	X	X	X	X

Розрахункова платоспроможність не відповідає нормативному рівню (0,80 – 1,00) через невідповідність співвідношень дебіторської і кредиторської заборгованості. Задовільному рівню відповідає стан ліквідної платоспроможності (при нормативному рівні 2,00), що задовольняє інтереси як внутрішніх, так і зовнішніх суб'єктів даного підприємства. Для виправлення ситуації треба налагодити організацію управління оборотними активами, що допоможе підприємству підтримувати раціональний обсяг і структуру оборотних активів, джерел їх формування, що забезпечуватимуть його максимальні фінансові результати.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження необхідно відмітити, що аналіз основних сутнісних характеристик категорії «оборотний капітал» дозволив нам визначити оборотний капітал підприємства, як сукупність економічних відносин пов'язаних з формуванням та використанням фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення ефективності та безперервності функціонування підприємства у короткостроковому періоді.

Результати аналізу оборотного капіталу ДП ДГ «Таїровське» ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова» дозволяють сформулювати комплекс пропозицій для державних аграрних підприємств, які допоможуть покращити не лише їх майновий стан, а й обумовлять зростання позитивного фінансового результату, рентабельності та стійкості фінансового стану. Основними управлінськими рішеннями в даному напрямку є:

- зменшення частки готової продукції в складі оборотного капіталу;
- реструктуризація дебіторської заборгованості (проведення обліку векселів в банку, здійснення факторингових операцій);
- мінімізація витрат оборотних активів у процесі їх використання;
- оптимізація запасів сировини і незавершеного виробництва;
- скорочення тривалості виробничого циклу;
- поліпшення організації матеріально-технічного забезпечення, що призведе до прискорення оборотності оборотних активів та підвищення їх віддачі.

Щодо перспектив подальших досліджень, то необхідно відзначити, що поняття «оборотний капітал» потребує подальшого глибокого вивчення та осмислення, оскільки воно має значний вплив на розвиток підприємства та його прибутковість.

Література

1. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. С.Ф. Покропивного. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2011.— 528с.

2. Рудюк Л.В. Еволюція категорії «оборотний капітал». [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu/Ekon/2009_7//09rlvafc.pdf.

3. Гордієнко К.Д. Економічний тлумачний словник / Гордієнко К.Д. Понятійна база законодавства України у сфері економіки (Вид. 2-е, перероб. і доп.). – К.: КНТ, 2010. – 360 с.

4. Теницька Н.Б. Теоретико–методологічні основи управління оборотним капіталом підприємств металургійного комплексу. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3410>

АННОТАЦИЯ

Атамась Г.П., Галицький О.М. Оценка эффективности формирования и использования оборотного капитала в государственных сельскохозяйственных предприятиях

В статье исследована сущность оборотного капитала предприятий, проведен анализ состава и структуры оборотного капитала в динамике, выявлены основные проблемы эффективного использования оборотного капитала государственного аграрного предприятия

Ключевые слова: оборотный капитал, эффективность, государственное сельскохозяйственное предприятие

SUMMARY

Atamas' G.P., Galitskyi O.M. Estimation of efficiency of floating capital forming and use of in state agricultural enterprises.

Essence enterprises of floating capital is studied in the article, the analysis of composition and circulating capital structure is conducted in a dynamics, the basic problems of floating capital effective use of state agrarian enterprise are exposed.

Keywords: floating capital, efficiency, state agricultural enterprise.